

ZERDEŞT P'ÊXEMBER: GELO EM HER TIŞTÎ DI DERBARÊ WÎ DA DIZANIN?*

*“Wisa t’evlîhev e wisa
di nav nehênîyan da veşartî ye,
wek dîroka medên kevnar”.*
(Gotina kevnar a r’ûsan)

III

Zerdeştî û gelê k’urd: vejîyan, an vejer’?...

1. Ev r’aman çawa gihîşt?

Di beşê berî vê da (http://www.amidakurd.net/qunciknivis/zerdeşt_p_êxember_gelo_em_her_tîştî_di_derbarê_wî_da_dizandin) em bi hev r’a, xwendevanên hêja, di derbarê ola here kevar a r’astîyê – zerdeştîyê da axivîn. Hate gotin, ku Zerdeşt p’êxember bûye hewarî û p’eyamdarê yekem ê vê ola nûdîyarbûyî (wehî), û ew hê di k’urahîya demên kevnar da wek P’êxemberê Xwedê hatibûye naskirin... Em di derbarê r’ûpelên jînenîgarîya P’êxember ên ne dîyar û gengeşeyî û wisa jî di derbarê pirsên dinê yên sazûn û belavbûna vê ola kevnar di nava gel da axivîn...

Wisa jî di derbarê wê bandora mezin da hate gotin, a ku bîrûbawerîya Zerdeşt p’êxember li ser r’amana felsefî ya R’ojhilatê û R’ojavayê, li ser xaçp’arêzîyê, îslamê, û bûddîzmê, li ser gnostît’sîzmê û daosîzma çînî hiştîye... Hema li wira em wisa jî di derbarê “Avêsta”-yê da axivîn, a ku, wek berhemeke nebînayî ya r’amana mirovî û afrandarîya wêjeyî-hûnerî hatye naskirin...

Hate gotina, ku bi saya bîrûbawerîya xwe ya heja û pêkanîna erka xwe ya p’eyamdarîya olî, Zerdeşt ji hêla t’evahîya mirovahîyê va wek p’êxemberê Xwedê, hatye p’ejirandin. Ku hizir û r’amanên wî hebûna t’evahîya mirovahîyê ne, lê ew bi xwe jî, wek ku hemû mirovên gewre yên dîroka şaristanîya mirovahîyê, dewlemendîya t’evahîya cihanê ye, lewra jî di hemû dem û dewranan da bala nûnerên gel û bawerîyên cuda li ser wî bûye.

Û peyr’a, bi rêya analîza hemberhevkirinî ya zanîyarîyên di derbarê pêvajoyên dîrokî yên wê serdemê da, dîmenê pêşveçûna xwezayî ya bûyerên dîrokî hate vesazandin (rêkonstuction), û r’ê û r’êbazên lêger’inên wan zanîyarî û daneyan hatine diyarkirin, yên ku di dîrokê da nehatine p’arastin.

Wisa jî li ser bingeha analîza r’exneyî ya wan zanîyarîyan, ên ku di ç’avkanîyên kevnar û yên sedsalên navîn da hatine p’arasti, prênîsîpên sereke yên pêşveçûnên xwezayî yên bûyerên dîrokî hatine dîtin, û dîmenê giştî yê pêvajoyên dîrokî yên wê serdemê hatine vesazandin (rêkonstuction).

Bi r’êya analîza wat’ezanîyê, êtîmolôgîyê û şewazzanî-peyvsaçîya nav û têrmînên kevnar (wisa jî di goveka mîfoloîjîyê da) şewazên wan ên lêpovajî û p’evguhar’tî hatin vejîandin. Evê jî ji hêla xwe va bû bingeha, ji bo ku r’ûp’elên dîroka Medya kevnar ên ne dîyar bîn dîtin, û dîmenê pêşveçûna xwezayî ya pêvajoyên wê serdemê jinûva bîn vesazandin...

Û li ser bigeha lêger’inan hate diyarkirin, ku Zerdeşt med bûye, ku ew di nava derdorên nêzîkî qesra p’adişahê Medyayê da mezin bûye, zerdeştî jî li wira sêwirye û ji sala 588an a berî serdema me va di nav gel da belav bûye, dema piştovanê P’êxember, p’adişahê Medyayê Kavî

Vîştaspa (Kîak'sar) bîrûbawerîya wî p'ejirandye. Û hema di dema wî da ji zerdeştî bûye ola dewletê.

2. Zerdeştîyên pêşin.

... Di beşê yekem ê vê gotarê da govekek a fireh ya pirsên dîroka zerdeştîyê hate nixandin... Lêbelê, mirovê nikaribe di derbarê zerdeştîyê da biaxive, eger r'ola wê bîrûbawerîyê di jîyana zerdeştîyên pêşin – med/k'urdan da, wisa jî r'ola bawermendên pêşin ên wê olê di k'arê sazûn û belavkirina wê di nava gel da bê baldarî bihêle. Eger wisa bibûya, ewê bihata wê wat'eyê, ku mirov r'ûpelelên girîng ên dîroka wê ola kevnar, a ku şopeke geş di dîroka şaristanîya cîhanî da hiştaye, di sîyê da bihêle.

...Lewra jî, min di beşê berî vê da soz da, ku piştî demekê di derbarê pêwendîyên dîrokî yên di navbera zerdeştîyê û gelê k'urd, û, wisa jî, di derbarê şopên vê bîrûbawerîya kevnar di nav k'urdên îro da biaxivim...

Ji ber ku k'urd peyhatîyên medên kevnar ên r'astedêr in [15], û zerdeştî jî di Medya kevnar da sêwirîye, bi serê xwe tê wê wat'eyê, ku med/k'urd zerdeştîyên pêşin bûne...

Lê, eger mirov dest bi nixandina p'êwendîyên destpêkî yên di navbera zerdeştîyê û k'urdan û êzdîtîyê da bike, wê demê divê mirov wê r'ewşê ji bîr neke, ku p'arç'eyên “Avêstayê”, yên ku ji ber cerd û wêranîyên leşkerê Îskenderê Makêdonî (s. 331ê ya berî serdema me) ji t'unekirinê filitî bûne û bi destê t'erefdarên Zerdeşt p'êxember derbazî nivşên dinê bûne û peyr'a li ber destê nivîsyar an “wergerên” p'ehlewî û sasanî r'a derbaz bûne (di navbera pênc dewranan da!), û gelek tişt di wan da hatine guhar'tin û lêpovajîkirin... Û ev nivîsarana ne bi şewazê xwe yê destpêkî yê r'esen va gihîştine me... [4, r'û.27 – 30]. Ji ber wê jî îro di nivîsarên “Avêstayê” da gelek tişt li hev nagirin û kêmasîyên xwe yên r'êzimanî hene. [22, r'û. 4.]. Ango, “Avêstayê” (wisa jî, zerdeştîyê, bi giştî) gelek şewazên xwe yên r'esen winda kirine, û ew bi şewazê xwe yê destpêkî va negihîştaye me. Lewra jî, dê heşmendî bûya, eger mirov bingehên zerdeştîyê di nava civaka wana da biger'ya, yên ku berî hemûyan ew p'ejirandine, bi t'aybet jî di nava wana da, yên ku bîrûbawerîyên wan ji bo bi wî şewazî p'eydabûna zerdeştîyê bûne bingeha berhemdar, anga, mirov di nava gelê k'urd da, bi t'aybet jî, di nava k'urdên êzdî da wan bingehan bigere...

Û ji bo dîyarkirina r'êyeke lêger'înan a wisa jî, sedemên xwe yên obyektîv hene:

– zerdeştî di Medyayê (K'urdistanê) da pêk hatye û di nav gelê wê da belav bûye, û, bi xwezayî, med/k'urd berî hemûyan ew p'ejirandine û bûne zerdeştî;

– ew bîrûbawerî li ser bingeha wan bawerîyan pêk hatye, yên ku êdî berî wê di Medyayaê da hebûne;

– ji wan gelan, ên ku di dema xwe da zerdeştî p'ejirandine, t'enê k'urd in, ên ku di nava wan da gelek asa (norm) û ferzên zerdeştîyê û nixên r'ewanî yên giştî heya îro zêndî mane, her çiqas, ku zêdetirî 1350 salan berê bi zora şûr olek a bîyanî li stûyê gelê k'urd alandine.

Mirov dikare bibêje, ku zerdeştî ji bo k'urdan dîyarbûna xwezayî ya r'ewşa r'ewanî-hizirî ye, û dagerkerên bîyanî ne bi şûr, ne jî bi sotin û wêrankirin nikaribûne ewê t'une bikin, lewra ku, wek ku di dema xwe da r'ojhilatzanê navdar Dyakonov gotye, “... *p'ir'anîya wan bawerîyan û drozgeyên ayînî zerdeştîyê jinûva ji ber xwe dernexistine, ewê ew ji nava bawerîyên gelêrî yên berî xwe hildane, yên ku wê demê kê-m-zêde êdî amade bûne...*” [8, r'û. 45–55].

Û, dibe ku, ji ber wê jî, hê di demên kevnar da gelek filozof-ezdazanan Zerdeşt wek r'êformator, filzof û mistîkekî gewre naskirine, *yê ku şewazekî abstract, felsefî daye ola îranî ya kevnar...* Ango, ewê ew ol r'êforme kirye, ya ku êdî di nav medan da hebûye, ya ku ji bawerîyên bêhtir xwezayî, konkrêt, *ne abstract* pêk hatibûye. Û ji ber wê jî îro gelek bingehên zerdeştîyê di nav gelê k'urd da bi r'engê bawerî û drozgeyan dijîn, bi t'aybet jî, di nav k'urdên êzdî da, û, dibe, lewra jî ezdazane xristîyanî yê sedsala XX ark'îmandrît S. V. Têr-Manvêlyan ola wan bîrûbawerîya xwezayîp'erest navkirye. [15].

Weha, di dema xwe da ev bîrûbawerîya xwezayp' erest jî hema Zerdeşt p'êxember r'eform kirye û şewazekî abstract, felsefî daye wê!

Û, dibe ku, lewra jî, di nava wan gelên cîhanê da, yên ku demkê zerdeştî bûne, t'enê di nava gelê k'urd da heya îro bi xwezayî mêla wana wisa li hember zerdeştîyê zêndî hatye p'arastin. Ew mêl di dil û mejûyê wan da hatye p'arastin, lewra ku bingeha wê li ser bewerêyên gelêrî yên pêşîyên wan hatye danîn. Ango, ew jî hema r'ewşa r'ewanî-hizirî ya k'urdan e, an jî, eger mirov vê dîtîne bi awayekî dinê veguhêr'e, dikare bibêje, ku zerdeştî dengveger'a cîhana r'ewanî ya pêşîen gelê k'urd e...

Û, eger carana hinek k'urd evê r'ewşa xwe ya r'ewanî t'enê li ser asta piştîheşî hîs dikin (lewra ku ew r'ewşa wana ya xwezayî ye!) û nikarin wê şirove bikin, lê peyhatîyên wana, yên ku di dema xwe da hewl dane, bi şûr û sotin hemû destpêk û nirxên r'ewanî yên gelê k'urd t'une bikin, heya t'enê ji navê zerdeştîyê jî ditirsin... Ji ber wî navî hêrsa wan li ser sere wan r'a davêje, ew har dibin... Dibe ku lewra jî heya naha di cîhana îslamê da k'urdan wek misulmanên "ne r'ast" dihejmêrin, an jî wan hîç wek misulamn napejirînin, û dibêjin, ku mirov t'enê wê demê dikare k'urdan misulman nas bike, eger li r'û cîhanê hîç misulmanek jî nemîne. Ewana vekirî k'urdan zerdeştî nav dikin, ên ku, bi gotina wana, divê bê hêvişandin "*bêne t'unekirin*"...

Mînakek a li ber ç'avan a helwesteke vî r'engî daxwîyanîya serokk'omarê T'irkîyayê yê îroyîn bû, yê ku hê jî hewl dide bibe serokê cîhana îslamê. Weha, p'îştî K'omcivîna navnet'ewî ya di derbarê binp'êkirina mafên êzdiyan a dîrokî da (16 – 17ê cotmeha 2012an, Amed), ewî, dema hê serekwezîrê T'irkîyaê bûye, bi gef û gur' çî gotye: "*Bingeha ola êzdi û ya zerdeştî yek e, lewra jî hîç p'êwendîyeke wê bi Xwedê r'a nîe!..*"

Hema wisa! Ew mirov, ê ku, bi r'astî, p'êwendîya xwe ne bi nirxên r'ewanî yên mirovî, û ne jî bi şaristaniya mirovahîyê r'a hene, û pêşîyên wî di dîroka mirovahîyê da t'enê bi t'alanê, t'unekirinê va mijûl bûne, t'enê yên dir'inde û merivkuj p'erwerde kirine û dane cîhanê, wisa bi berzeqî di derbarê nirxên r'ewanî, Xwedê û olan da diaxive... Û ev mirova, yê ku heya enîşkê destê wî di xwîna hemwelatîyên wî da ne, di derbarê wê olê da diaxive, ya ku bandoreke mezin li ser r'amana felsefî ya R'ojhilat û R'javayê û li ser olên kevneşopî hiştîye..., û p'irtûka wê ya pîroz jî ("Avêsta") heya îro wek dur'a berhemên r'amana r'ewanî û wêjeyî-hunerî ya kevnar tê hejmartin...

Lê ya here balk'êş, ya ku dilê mirov pê dêşe, ew e, ku îro ne ku t'enê nûnerên "faşîzama k'esk" a hov û har dijî bîrûbawerîya zerdeştîyê ne, ya ku mezinahîya wê ji hêla bîrewarên gewre yên mirovahîyê va bilind hatye qîmetkiri (li beşê yekem ê vê gotarê: "Pêxemberê Xwedê" binihêr'e – http://www.amidakurd.net/qunciknivis/zerdeşt_p_êxember_gelo_em_her_tîştî_di_derbarê_wî_da_dizandin), lê di nava gelê me da jî hinek mirov derk'etine, yên ku vekirî heya dijî wê gotinê t'enê ne jî, ku gelê k'urd di dîrokê da p'êwendîyên xwe bi ola zerdeştî r'a hebûye. [14].

Piştî wê, ku di tîrmeha sala 2015an da gotara min a "Çima, divê yên êzdi bibin êzidîsofî, û êzdi tî bê t'unekirin û ji holê r'abe?" r'onahî dît [14], gelek xwendevanên me di nameyên xwe da helwesta xwe ya matmabûnê dîyar kirin: "...*Em nikarin bawer bikin, ku ew kes, ên ku helwesteke weha li heber zerdeştîyê didin xuyan, p'êwendîya xwe bi êzdiyê r'a hebin, ewana bêhtir krîpto-ereb in* (erebên veşartî. – E. C.) *û li dijî r'amana net'ewî û zêndîkirina xwetêgihîştina net'ewî ya gelê me derdik'evin*". – Helbet, min, wek bersîv, ji bo wan nivîsî, ku, ji bo mirov nêr'îneke weha li ser vê pîrsê bîne zimên, ne merc e, ku ew ereb be, ku di cîhanê da erebên wisa hene, yên ku bi awayekî dinê r'aman dikin, ku ne hemû ereb misulman in, ku di cîhanê da wisa jî erebên xristîyan hene... Ku helwesteke wisa r'ûdana helwesta misulmanîyê ye, hem li hember ola gelê k'urd a kevnar – êzdiyê, hem jî, li hember zerdeştîyê...

Lê, dîsa jî, li vira pîrs dertê hole: "*Gelo çima hema gotineke di derbarê r'ehên hevbeş ên zerdeştîyê û êzdiyê da jî r'ikberên me wisa har dike? Gelo ne ji ber wê ye, ku ewana bi r'astî jî ji vejîna r'ewanî ya gelê me ditirsin, an, dibe ku, ji bo vê wisa jî sedemên dinê hene?*" Û bi r'astî jî, hişyarbûna gelê me ya r'ewanî ne t'enê, û ne ewqasî net'avetîyê

dide nûnerên îslama siyasî, fûndomentalîzma îslamî û r'êvebirên dewletên dagerker, çiqas dide, xwedêgiravî, nûnerên “*êzîdîtîyê*”, yên ku dibêjin, *êzîdîtî şîxadîtî* ye (*şîxadîzm*) – ol, a ku li ser bîrûbawerîyaa Şêx Adî avabûye, ku *şîxadîtî* serdemeke girîng a *sûfîzmê* ye (sofîtî) di ola *êzîdîtîyê* da... û, ku ola *êzîdîtîyê* t'û p'êwendîya xwe bi *zerdeştîyê* r'a nîne... Bi vê boneyê, helbet, min wê demê got, ku ... ew mirov, ê ku hema piç'ek zanînen wî di derbarê *îslamê* û *sûfîzmê* da hebin, dizane, ku *sûfîzm* (ereb. تصوف) şaxekî mîstîkî-askêtî ye di *îslamê* da, ew yek ji şaxên sereke yên felsefa misulmanîyê ya klasîk e. Ku ji wan mirovan r'a, yên ku pey vî şaxî diçin, dibêjin *sûfî* (kurd. *sofî*). [14] ... Lewra jî, dema ev mirovana hewl didin “*îzbat bikin*”, ku *êzîdîtî* t'û p'êwendîyên xwe bi *zerdeştîyê* r'a nîne, ew r'ast dibêjin, lewra ku, *êzîdîtî* û *êzîdîtî* du bîrûbawerîyên ji hev cudan e**, lêbelê, gelek tiştên hevbeş di *êzîdîtîyê* û *zerdeştîyê* da hene...

Û ji bo p'êbawerîya dîtina xwe ya di derbarê vê pîrsê da, ez neç'ar mam, wan hemûyan jinûva ji wan r'a bi zimanekî gelêrî şirove bikim: “...*Belê, êzîdîtî ne zerdeştî ye. Û hiç kes nikare vê r'ed bike! Lê ji ber ku êzîdîtî (ne êzîdîtîya Şîxadî!) ola gelê k'urd a berî zerdeştîyê bûye, di nava bingehên wê û zerdeştîyê da gelek tişt hene, yên ku hevbeş in û wan nêzikî hev dikin, lewra ku zerdeştî, mîna êzîdîtîyê, oleke k'urdan a Medyayî-K'urdistanî ye, û di derbarê vê da jî delîlên dîrokî hene... Û ev jî bûye (û îro jî dibe) sedem, ku hinek van herdu olan (zerdeştîyê û êzîdîtîyê!) bigihînin hev. Helbet, bi vê cîhanê wêran nebe! Dibe ku ev jî r'êyek e, ji bo ku di nava t'omerîyekê da bingehên êzîdîtîya r'esen a kezî bên dîtî (hiç nebe, li ser asta zanistî!). Û bi dîtîna gelek k'urdên êzîdî yên têgihîştî, ev ji wan têgeh û tîrmînên îslamî çêtir e, yên ku piştî hatina Şêx Adî (Şîxadî) û bi “r'êformên” wî êzîdîtî pê xeşivandine û kirasekî îslamî li stuyê wê danîne û ew kirine êzîdîtî...”. [cm.14].*

3. Dengveger', an r'ewşa r'ewanî ya xwezayî?..

Divê ez xwe mukur' bêm, wê demê ez bi bawer bûm, ku di nav goveka vê gengeşîyê da, ji bo ku pîrs r'ast bê têgihîştin, çi ko pêwîst bû bihata gotin, min got. Lêbelê, helwesteke weha ya r'ikberên me a li hember her gotinek a di derbarê bingehên hevbeş ên zerdeştîyê û êzîdîtîyê da, û matmabûna xwendevanan ji ber vê helwesta wan, dem bi dem di bîra min da hişyar dibûn ... Û, çiqas min li ser vê r'ewşê dida heşê xwe, ez bêhtir û bêhtir bi bawer dibûm, ku em di derbarê vê pîrsê da p'ir' kêr dizanin, ku zanînen me ne k'ûr in, ku divê mirov di warê vê mijarê da lêgerînen k'ûr û berfireh pêk bîne..., û, ji bo ku r'astîya pîrsê bê têgihîştin, mirov divê berbir'î Zerdeşt p'êxember û bîrûbawerîya wî – zerdeştîyê bibe.

Û ev jî hema, min jî pêk anî...

Û di encama lêger'înên min ên zanistî di vî warî da ev gotara derk'ete hole...

Di beşê berî vê da hate gotin, ku navê Zerdeşt îro li ser zarê p'ir'anîya k'urdan e – ji biç'ûk heya mezinan, ku gelek k'urdan navê Zerdeşt dîyarî lawê xwe yê t'ezebûyî kirine (û îrojî dîyarî didin wan) – wek t'acekî pîroz... Û ewana evê yekê pêk tînin, ne ku ji bo xatirê tiştêkî, û ne ji boy navê wî, lewra ku, ew r'ûdana r'ewşa wan a r'ewanî ya xwezayî ye, wek dengveger'a têgihîştina cîhanê ya pêşîyan...

R'ewşeke weha di navbera 1350 salî da hert'im hevr'êwîtiya k'urdan kirye, û, her çiqas tirs û t'ehlûke hebûne, lê wana veşartî, di k'ûrahîya dilê xwe da ev hemû p'arastine û derbazî wan nivşan kirine, yên ku pey wan r'a hatine, wek ku ji wana r'a bibêjin: “Destpêkên r'ewanî bip'arêzin û hema ku derfeteke biç'ûk jî çê bû, di derbarê wê da r'agihînin!”

Û ev têgihîştina r'ewşa xwe ya r'ewanî ya weha carna bi pişteşî r'û dida, bi banga xwîne (bîra gênêtîkî!). Û wana hert'im di derbarê wê da xiyalkirine, k'a kengê dê ew r'oja bê, ku ew bikaribin wê r'ewşa xwe ya r'ewanî wat'edar bikin û di derbarê wê da azad û bê tirs r'agihînin. Û ew xiyala wana dê wisa jî nemiyaserbûyî bima, eger di destpêka salên heyştêyî yên sedesala XX da T'evgera R'izgarîxwaz a K'urdistanê ya di bin r'êbertîya Abdullah Ocalan da bi xwe r'a p'êla têgihîştina nû û wat'edarkirina dîroka xwe neanya, û

wêrekî neda k'urdan, ku ew bê tirs û komplêk'sên cuda daxweza xwe bînin zimên, ku ewê, wek ku hebûne, îro jî hene û dê wisa jî weke xwe bimînin.

Hema li ser vê pêlê jî k'urdan destpêkir, berê xwe bidin dîroka xwe ya kevnar, r'ehên xwe yên net'ewî û ç'avkanîyên xwe yên r'ewanî...

Û, her çiqas, di derdorên zanistî da ji mêj va hinek zanyarî û daneyên dîrokî dîyar bûn, lê pêla nû ya T'evgereya R'izgarîxwaz a Net'ewî naver'okek a nû, k'ûrahîyeke nû da wan hemûyan. Bi berekê va di bîra k'urdan da destpêka wan ya pêşîyan hişyar bû, xwetêgihîştina netewî vejîyan bû, û îro p'ir'aniya k'urdan, bêyî ku r'astîyên dîrokî yên ku îro li holê ne, r'ed bikin, hebûna xwe ya net'ewî û destpêka xwe ya r'ewanî wat'edar û nas dikin... Û di demên destpêkê da, dibe ku, di vê da bi p'ir'anî r'ûdaneke hestiarî hebû, lewra ku piştî 1350 salî ji k'urdan r'a cara yekem derfet çê bibûn, ku ew wê bîni zimên, ya ku ji serdema îslamkirina K'urdistanê û virva qedexa bûye...

Û gav bi gav di nava k'urdan da pêla wê daxwazê r'abû, ku dîroka gelê xwe, ya çanda r'ewanî û kevneşopîyên net'ewî hînbibin û destpêka xwe r'ewanî n'as bikin... Bi demê r'a gotar û p'irtûkên cuda yên di derbarê dîrok, çanda r'ewanî û kevneşopîyên net'ewî yên gelê k'urd da hatin weşandin.

Di jîyana çandî ya k'urdan da bi berekê va ew hemû hate vejîyandin, a ku di dema xwe da paşva hatibû avîtin û di sîyê da mabû. Gelek kevneşopîyên net'ewî û nirxên çandî jîndar bûn... Cejna net'ewî ya kevnar a baharê û sala nû, sembola hişyarbûn û berxwedana dijî zulmê – Newroz, careke dinê vegeer'ya jîyanê. Û ew îro cejna here hezkirî, ya gelêrî ye.

Îro di nava k'urdan da li r'ex navên erebî-musulmanî êdî navên net'ewî r'astî mirov tên, yên wek: Avêsta, Agir, Agirî, Amed, Arda, Argêş. Arjîn, Arîn. Bêrîvan, Bêrîtan, Dicle, Dildar, Dilşa, Firat, Mîdîya, Mizgîn, Newroz, P'elşîn, R'ojbîn, R'ojda, R'ojê, R'ojîn, R'onahî, Sason, Serbest, Sîp'an, Slav, Sozdar, Sûlav Zagros, Zerdeşt, Zozan û yên dinê.

Di dawîya salên nodî yên sedsala bihurî da ciwanên k'urdên êzdî k'oma xwe ya awaz û stranên saz dikin û navê wê “Zerdeştê kal” datînin, lê îro strana “Eva dunya” ya hozan Şemdin yek ji stranên here hezkirî ye di nav gel da, û di wê da tê gotin:

“...Gazî dikim li dinyayê:
– Hûn nizanin, em k'î ne –
Xwedî dîroka kevnar in,
Zerdeştî û medî ne!”

Lê di nava ciwanên k'urd da, bi t'aybetî jî, di nava têk'oşer'ên azadîy da, îro ev gotinên hanê wek drozgeyekê tînin zimên:

“Em zar'okên agir û r'ojê ne!”

Û ev hemû ne ku t'enê dilê k'oledar û dagerkeran xweş nehat, yên ku vejîna r'ewanî ya gelê k'urd di nava goveka kont'sêpta wan da cî nedibû, lê, her weha, bi dilê xulamokên wan ên şelûze yên di nava me k'urdan da jî bû...

4. Ji têtêgihîştina piştêşî berbi wat'edarkirinê va...

Wek ku êdî hate gotin, di cîhanê da ji bilî Medyayê (K'urdistanê) ji bo p'eydabûna bîrûbawerîya Zerdeşt p'êxember cîyekî dinê yê wisa berhemdar nînbûye... Û pêşîyên k'urdên îro jî wê demê hema li vir diman – bi hemû nirxên xwe yên r'ewanî û kevneşopîyên exlaqî-t'oreyî yên ola xwe ya xwezayperest – êzdîtîyê va... Hemû prînsîpên bîngêhîn yên bîrûbawerîya Zerdeşt p'êxember: *R'amana Qenc*, *Gotinên Qenc* û *K'arên Qenc*, li ser bîngêha wan ferz, asa û nirxên r'ewanî gihîştine, yên ku di jîyana r'ojane ya civaka k'urdî da hatine pêkanîn... Ewana îrojî di nava wan k'urdên êzdî da zêndî ne, yên ku 250 sal berê neç'ar mabûn, welatê xwe – K'urdistanê bit'erikînin, û pêşîyên min jî hema di

nav wan da bûne. Em wê demê di gundê P'ampa K'urdan (Sîp'ana îroyîn) ê navçeya Aparanê ya Ermenîstana Sovêti da diyan. Û ew êzdîyana ji yên dinê bi wê cuda dibûn, ku bîrûbawerîya Şêx Adî a sûfîzmê (sofîtiyê) li ser wana bandoreke ewqas mezin nehîştibû. [14].

Wek ku di zerdeştîyê da, wisa jî di êzdîtiyê da r'oj û agir, av û t'evahiya xwezayê pîroz in (dibe ku, hema ev jî bûye sedem, ku ezdazanê xristîanî yê destpêka sedsala XX vê olê wek bawerîya xwezayp'arest nav bike). Di zerdeştîyê da R'oj dîdara Xwedê ya li ber ç'avan e, "yê ku bildtrîn e ji hemû bilindtiran" ("Yasna", 36.6). Lê di êzdîtiyê da R'oj ç'avkanîya jîyanê ya bêdawî ye û sembola li ber ç'avan a hebûna Xwedê bi xwe ye... [15].

Jîyana r'ojane ya êzdîyan û zerdeştîyan bi normên kevneşopî yên t'erbye-t'oreyî û exlaqî yên mîna hev tê r'êvebirin, û ahengî ava dibe. Û ew jî anegorî têgeh û ferzên bingehîn ên zerdeştîyê ne: *R'amana Qenc, Gotinên Qenc û K'arên Qenc...* Û ewan di jîyana r'ojane ya civakê da bi gotinê cihêr'eng dîyar dibin:

"Derew dijminê Xwedê ye!"

"Yê ku derewa bike, ji xwe r'a gunehan qazenc dike!"

"Yê ku gotinê bêr'ê û nep'ak dibêje, guneh dik'evin stuyê wî!"

"Bi gotinê bêr'ê zarê xwe neher'imîne!"

"Şuxulk'arê xwe be – şîrinê xelkê be!"

"Malê dizîyê haram e, neyne mala xwe, ewê malê li te ji hev belav bike!.."

"Bi hizira qenc û dilê paqij mirov digihîje her mirazekî!" û gelekên dinê.

Û, eger mirov bibêje, ku ev hemû ji zerdeştîyê tên, dê ne r'ast be, lewra ku, zerdeştî bi xwe di Medya kevnar da, li ser bingeha wan bawerîyan, ên ku êdî hebûne, pêk hatye, û hema li wir jî ew pêşketye û bûye ola dewletê. Lê piştî wê, dema di encama derbeya ç'ekdarî ya Qurûşê vassalê fars, t'or'inê Îştûvêgûyê p'adişahê medî ya bi piştgirîya malmezinan, Împêratorîya Medyayê hate hilweşandin (li beşê II ê vê gotarê binihêre: "Li dû şopa dîroka "windabûyî"... – http://www.amidakurd.net/qunciknivis/zerdeşt_p_êxember_gelo_em_her_tîştî_di_derbarê_wî_da_dizanin), dibe ku, bîrûbawerîya zerdeştîyê pêr'a negîhandye, wek sîstêmeke olî ya giştî, bi wat'eya olê ya îroyîn va, li ser bîr û r'ewanê hemû medan bibe serdest... Lêbelê, ji ber ku, bingeha van herdu olan (zerdeştîyê û êzdîtiyê) yek e, lewra jî, zerdeştî ji bo êzdîyan ne xerîb e. Yên êzdî, wek ku k'urdên dinê jî, ewê ola xwe dihejmêrin.

Helbet, ji bo helwesta êzdîyên îro ya li hember zerdeştîyê, hinek sersedemên dine jî hene: k'urdên êzdî îro êdî tê digihîjin, ku piştî r'êformên Şêx Adî, êzdîti di r'astîya xwe da werguhêr'î tişteki têk'el (sinkretik) ê ji sûfîzma îslamî û êzdîtiyê çêbûyê ye... [14].

Û lewra jî, k'urd îro bi berekê va, gav bi gav berê xwe berbi ç'avkanîyên xwe yên r'ewanî va diguhêr'in. Ji hêlekê va ew li ser asta têgîhana piştîheşî va pêk tê – bi hestî, lê ji hêla dinê va – bi têgîhîştin û wat'edarkirinê va...

Û ev hemû careke dinê jî di derbarê wê da dibêje, ku Zerdeşt med (k'urd) bûye, ku ewî "Avêsta" bi zimanê medî (k'urdîya kevnar) nivîsye, ku divê mirov bingehên zerdeştîyê di ç'avkanîyên çanda r'ewanî ya gelê k'urd da biger'e, ku ev ola di civaka k'urdî da sêwirye, û destpêka wê ya r'ewanî k'urdî ye, û gelek tiştê dinê, û di derbarê vê da jî lêger'inên zanistî yên dane û zanyarîyên dîrokî govanîyê didin.

Û îro eva mijara di goveka balk'êşîyên lêger'îner û weşangerên k'urd da cîyê xwe yê t'aybet digire.

Hinek dibêjin, ku zerdeştî t'omerîya wan normên exlaqî-t'oreyî ye, yên ku di civaka k'urdî da sazûne, hinekên dinê di bingeha T'evgera R'izgarîxwaz a Net'ewî ya gelê k'urd da gelek bingehên zerdeştîyê dibînin... Gelekên dinê jî r'êberê net'ewî yê gelê k'urd Abdullah Ocalan wek Zerdeştê hemdemî nav dikan, û eva dîtina jî, helbet, bê bingeh nîne...

Û ji bo dîtineke weha, pêdivîya k'urdan bi îzbatîyên t'aybet nine, ew wê dibêjin, lewra ku di derbarê van hemûyan da di nav gel da bi xwezayî hatye têdigihîştin. Û, ya here sereke, di vê derbarê da dengêkî hindur'în vê ji wan r'a dibêje, wek ku li jorê hate gotin,

ewana evê li ser asta gênêtîkî, bi piştheşî hizir dîkin. Û, eger di derbarê wê da li cîyekî tiştêkî dixwînin, ewana ewê destxweda hemberî wan hizirdarîyan dîkin, yên ku li bal pêşiyên wana bi r'êya vebijartina xwezayî hatibûne sêwirandin. Û li ser vê r'adeyê ew t'êra xwe nêzîkî heşê gelê sade ye. Lewra jî, hizir û r'amanên Abdullah Ocalan çiqasî jî bi felsefî giran bin jî, yek e, gelê sade wana têdigihîje, ji ber ku ew ne ku t'enê anegorî hêvîyên wan ên dewr û zemanan in, lê, her weha, anegorî têgihîştina hindur'în a nîrxên r'ewanî yên mirovî ne...

Û ya balk'êş jî ew e, ku dema hinek di derbarê bîrûbawerîya zerdeştîyê û bîrdozîya T'evgera R'izgarîxwaz a Net'ewî da diaxivin, ewana hinek têgihîştinên xwe yên bîrûbawerîya zerdeştîyê bi îdêolojîya Abdullah Ocalan şirove dîkin...

Her çiqas, lêger'înên xudanên wan nivîsan li ser bingeha wan hizir û têgehan pêk tên, yên ku di weşanên bi zimanên dinê da hene (ji ber ku, werger'a k'urdî ya wê peykera nivîskî hê nîne), dîsa jî, ji hêla weşanê û şiroveyên giştî va, di wana da tiştên balk'êş hene û ew hêjayî baldarîyê ne...

Her çî jî hebe, xudanên wan nivîsan ji çî hêlê va jî nêzîkî pîrsê bibin, ew delîl bê guman e, ku di nava civakê da têgehên bingeheî ên bîrûbawerîya zerdeştîyê tên govtûgokirin, û gelek normên exlaqî-t'oreyî û naver'oka nîrxên giştî yên mirovahîyê di nava wê govekê da tên şirovekirin, êdî di derbarê gelek tiştî da dibêje...

Lêbelê, min dixwast li vîra di derbarê hinek bawerîyên zerdeştîyê û îdêolojîya Abdullah Ocalan da çend şiroveyên xwe pêşkêşî bala xwendevanên hêja bikim:

– eger Zerdeşt p'êxember di dîroka mirovahîyê da cara yekem mafên weke hev ji bo mîr û jinê naskirye, lê Ocalan ew bi zanistî r'avekirye û bi praktîkî di jîyanê da pêk anîye; ew dibêje, eger mirov di derbarê azadîya gel da diaxive, wê demê, divê bizanibe, ku ew gel nikare azad be, eger jin (nîvê wî gelî!) ne azad bin û, wek endamên heman civakê, xwedî heman mafan nînbîn; û îro hemû r'existin, sazî, r'êvebirî û k'omeleyên k'urdan, ên ku îdêolojîya Ocalan dip'ejirînin, hemû jî hevserokên xwe hene – bi nûnertîya jin û nêran va; li r'ex HPGê wisa jî Hêzên Jinan ên P'arastnina Gel (HJPG) hene, û hemû p'arleşkerên wan fermanên xwe ji Bir'yargeha Navendî ya HJPG distînin û pêk tînin; jin li ser asta here bilind beşdarî p'ejirandina hemû biryarên girîng ên *siyasî, leşkerî, dîplomasî, çandî û darayî* dibin. Ango, di vê civakê da bi r'astî prînsîpa wekhevîyê pêkan e.

– Zerdeşt p'êxember k'edakrîyê pîroz dibîne û ewê digîhne heya asta xwedayî, wek şêwazekî xizmeta Xwedê li ser erdê. Anegorî bîrûbawerîya wî, cotk'arî, xwedîkirina ajalan (r'êncberî), avak'arî û her şêwazekî k'arê dinê, yê ku xurtkirina hebûnê ji bo jîyayna mirov misoger dike, ew erk'a pîroz a mirov e di cîhanê da; lêbelê, ji bo Ocalan şêwazê herî bilind ê k'arê mirov – ew xizmeta mirov e di hemû warên jîyayna civakî da, li k'u divê garantîya mafên weke hev û jîyaneke hêja ji bo hemûyan hebe, lê pîrsên êkolojîyê yek ji beşên girîng ên îdêolojîya wî ne...

– eger di cîhana r'ewanî da tê gotin, ku Zerdeşt p'êxember di heş û r'ewanê mirovan da hizira ji hev cudakirina Dîlovanîyê û Zûlmê bi cî kirye û bang kirye, ku divê xwe li dîlovanîyê bigirin û zûlmê r'ed bikin, wisa jî, eger pêwîst be, amade bin, li dijî zûlmê têbikoşn – ew çî r'engî dibe, bila bibe, lêbelê, anegorî t'êorîya Ocalan di mafên xwe da hemû gel û mirov divê weke hev bin, û, eger ew mafama tîn bînp'êkirin, ew bi xwe şêwazekî zûlmê ye, û, lewra jî, divê li dijî wê têbikoşin; ewî bi zanistî r'ê û r'êbazên wê têk'oşîne dîyar kirine û bi xwe jî r'êberîyê lê dike..., lê t'êorîya wî ya Konfêdêralîzma Dêmokratîk hemû prînsîpên p'ewendîyên civakî destnîşan dike, û, eger civak anegorî wan t'evbiger'e, ewê bikaribe di nava aştî, aramî û ahengîyê da bijî. Û mînaka di jîyanê da pêkanîna wê sîstêmê jî îro R'ojavayê K'urdistanê dide xuyan.

Li vîra, dibe ku pîrs derê hole: “Ev mînahevî ji k'u tê?” – Wek ku tê xuyanê, dijwar mirov bikaribe bersîveke yekawa ji bo wê bibîne... Lêbelê, mirov dikare bibêje, ew, ku ku Abdullah Ocalan di dema xwe da hinek tişt di derbarê zerdeştîyê da xwendibin jî, ewê nikaribûya li ser dîtina wî ya gerdûnê bandor bikira, lewra ku, ya yekem, Ocalan wek t'êorêtîk û siyasetmeder li ser bingeha sot'sîyalîzma zanistî pêk hatye, û, ya duyem, wê

demê di wî welatê misulmanîyê da (T'irkîya) zerdeştî nikaribû di nava gel da ewqasî naskirî bûya û cîyê xwe hebûya.

Li vira mirov t'enê dikaribû bi bawer bigota, ku, her çiqas, p'ir'anîya k'urdan îro misulman in, lê gelek deremên (êlêmênt) norm û ferzên bawerîyên kevnar ên gelê k'urd (yên berî zerdeştîyê!) di civaka k'urdî da zêndî mane û tèn p'arastin, û di wê civakê da jî hema Ocalan gihîştîye, mezin bûye. Û, wek ku tê xuyan, evê r'ewşê, wisa jî r'ewşa civakî û siyasî, ya ku wê demê di K'omara T'irkîyayê da serdest bûn, perwerdeya wî ya siyasetmederîyê, û bîra wî ya gênêtîkî ji bo pêkhatina evî t'êorêtîk û têk'oşerê ji bo mafên gelan bûye bingeh...

Ev herdu kesayetîyên gewre (Zerdeşt û Ocalaan) zar'okên serdemên cuda bûne. Û, anegorî wê jî, di serdemekê da p'êxemberekî gewre pêk hatye, lê di ya dunê da – t'êorêtîk, stratêg û r'êber...

Helbet yê pispor dê hîn berbir'î vê mijarê bibin, lê lêger'inên pirsê dikaribûn bigihîştana asteke nû, eger şewazê “Avêstayê” yê r'esen jinûva bihata vesazandin (bi hûrbînî – di xala 9. A beşê II ê vê gotarê da – http://www.amidakurd.net/qunciknivis/zerdeşt_p_êxember_gelo_em_her_tîştî_di_derbarê_wî_da_dizandin)...

Helbet, di vê pêvajoyê da, bi xwezayî, dê ji bo bêhtir bi k'ûrayî wat'edarkirina vê bîrûbawerîyê derfetên nû derên holê, û li vira bêyî werger'a “Avêstayê” ya k'urdî mirovê nikaribe wan derfetan bi k'ar bîne...

Û, eger mirov di derbarê wergera k'urdî da bibêje, wê demê divê em ne ku wergera ji têk'sta “Avêstayê” ya bi zimanekî dinê têbigihîjin, ên ku ji têk'stên di sedsalan da lêpovajîkirî hatine wergerandin, lê wergera ji têk'sta wê ya r'esen. Lewra ku, wek ku êdî hatye gotin, nivîsara vê p'irtûka pîroz bi xwe di dema xwe da gelekî hatye guhar'tin û lêpovajîkirin (li jorê binihêr'in!). Lê, eger mirov bixwze “Avêstayê” wergerîne k'urdî, divê di sêrî da deremên r'esen ên wê p'irtûkê yê guhartî û lêpovajîkirî bêne vesazandin û her paşê, bi alîk'arîya cêr'ibandina heyî wê wergerînin... Û k'arekî weha yê bargiran mirovê bikaribe t'enê bi hewlên kolêktiv ên pisporên vî warî pêk bîne...

Eger mirov herç'ê ku li jorê hatye gotin t'omar bike, dikare bibêje, ku her tişt winda nebûye, ku îro k'urdan êdî berê xwe berbi ç'avkanîyên xwe yê destpêkî va guhastye! Lê, gelo mirov dikar bibêje, ku k'urd dê vediger'in ser ola pêşîyên xwe? Ji bo vê pirsê mirov dijwar bikaribe bersîveke yekawa bibîne. Wisa jî dijwar e, ku mirov bi bawer bibêje, k'a gelo ev pêvajoya dê berbi k'uve bibe...

Lêbelê, mirov dikare bi bawer bibêje, ku k'urd îro êdî bûne xwedîyê r'amana xwe ya net'ewî, û di nava gel da r'oj bi r'oj xwetêgihîştina net'ewî berfirehtir dibe. Û di jîyana r'ewanî ya gelê k'urd da her tişt dê di nava pêvajoya pêşvaçûnê da r'êya xwe bibîne...

5. Û wisa ji...

(Li şûna peynivîsarê)

Bi r'astî, Zerdeşt ne ku t'enê p'êxember, lê, her weha, bîrewarekî gewre ye. R'amanên wî hêjayî û girîngîya xwe ya jîyanî îro jî winda nekirine. Û, her çiqas, hezarsal me ji serdewrana jîyan û erk'adarîya Pêxember cuda dikin, lê mirovê hê gelek caran berbir'î r'ûp'elên jînenîgarî û mîrasa wî ya r'ewanî bibin, û r'amanên pîroz, nîrxên r'ewanî û hêza sazûmandarîyê ji wira hilç'inin...

Di goveka vê lêger'inê da min li ser astên cuda û di nava govekên cuda da hinek dane û zanîyarîyên demên cuda analîz kirin, gihîştîm hinek encaman û nêr'inên xwe di derbarê dîtin û nêr'inên cuda yê lêger'inên vê mijarê da anîn zimên...

Ez bi bawer im, ku kesên pispor dê hîn nêr'inên xwe yê bi zanistî misoger bibêjin, û ev mijara dê hîn jî di nava goveka bala lêger'inê zanistî da bimîne û dê ji vir û pêva jî pêşbik'êve...

Lê min dixwast li vira hinek mitaleyên xwe bi xwendevanên hêja r'a p'arvebikira, ên ku di pêvajoya lêger'ênên min ên vê mijarê da p'eyda bûne. Û bi dîtina min, ewê ne t'enê ji bo pisporan balk'êş bin...

a) Ya ku zerdeştîyê ji olên kevneşopî cuda dike, çi ye?

Her çiqas, ji hêla hemûyan va tê zanîn, ku zerdeştîyê bandoreke berbiç'av li ser xristîanîyê, îslamê û bîrûbawerîyên dinê hiştaye, lê, dîsa jî, ew bi bingeîn ji olên kevneşopî cuda dibe: eger di olên kevneşopî da Xwedê xweyî û padişah tê hejmartin, û bawermend jî qûlê wî ne (k'ole, benî, bende, evd), lê, anegorî bîrûbawerîya zerdeştîyê, Ahûra Mazda Xwedayekî bîrewar û r'ast, qenc û dilovan e, û mirov divê xwe li r'êya wî bigire, lêbelê, ew di bir'yara xwe da serbest e, û xwe k'ole an xulamê Xwedê hîs nake...

6) Êzdîtî û r'eform...

Di dîroka xwe ya hezarê salan da êzdîtî du caran hatye r'eformkirin: cara yekem, derdorê 2600 sal berê Zerdeşt p'êxember bi r'êya r'êformkirina êzdîtîyê, li ser bingeha bawerîyên wê yê xwezayp'ereş bîrûbawerîyeke nû saz kirye, ya ku îro wek zerdeştî tê zanîn. Û zerdeştîyê jî paşê bandoreke mezin li ser r'amamna felsefî ya R'ojhilat û R'ojavayê hiştaye, lê p'irtûka wê ya pîroz "Avêstayê" jî, wek berhema nebînayî ya hizira r'ewanî ya kevnar û afrandinên wêjeyî û hunerî hatye naskirin...

Cara duyem êzdîtî di sedsala XII a serdema me da ji hêla Şêx Adî va hatye r'êformkirin, û di encamê da ewê nîgara sûfîzma îslamî wergirtye, bi p'ir'anîya têrmîn û têgehên îslamî va, û îro êdî di bin navê êzîdîtîyê da (yêzîdîzm) tê zanîn... [Li ç'avkanîya 14. û nasîya ** binihêr'in!].

b) Zerdeştî û Îştûvêgûyê (Astîag) p'adişahê dawîyê yê Medyayê.

Wek kû êdî hatye gotin, zerdeştî di Medya kevnar da saz bûye û ji sala 588an berê serdema me va destpêkirye, di nav gel da belav bibe, dema piştovanê P'êxember, p'adişahê Medyayî Kavî Vîştaspa (Kîak'sar) bîrûbawerîya wî p'ejirandye... Di dema Kavî Vîştaspa da jî zerdeştî bûye ola dewletê. Peyr'a ev bîrûbawerî di nava gelên cuda yê împêratorîya Medyayê da jî belav bûye.

Û, piştî çar salan, dema Kavî Vîştaspa dimire, şahzadeyê ciwan, Îştûvêgûyê p'adişahê pêşer'ojê yê Medyayê êdî bibûye bawermendek bi bawerê ola zerdeştîyê, û di jîyana xwe da bi t'undî asa (norm) û ferzên wê olê şopandye...

Di vê serdemê da, eger mirovek p'adişahê dewlet a k'oledarîyê be û, di heman demê da, di derbarê cîhanê da xwedî dîtînen weha be, ev r'ewş dê dijî berjewendîyên t'evahîya mirovên derdorên wî be... Lê, ya here sereke, r'ewşeke weha, bi xwezayî, bi p'ergal û sazûmanîya k'oledarîyê bi xwe r'a di nava nak'okîyan da bûye, û evê jî di ç'arenûsa wî da r'ola xwe ya sereke lîstye, di encamê da, wisa jî, di ç'arenûsa Împêratorîya Medyayê bi xwe da...

Dema Qurûşê vassalê farsî, t'orinê Îştûvêgû (ê ku paşê dibe Qurûşê II) li dijî kalikê xwe amadek'arîyên delk'bazîyê dike, malmezînen medî (ên k'oledar) bi hêsane derbazî t'erefê wî dibin, lewra ku, Îştûvêgû "...xwastye, hemûyan fêrî jîyana bi şewazekî hevbeş bike, ku divê hebûna kesekî ya cuda nînbe, lê divê her tişt ji bo hemûyan giştî-t'omerî be. Her gotineke wî, her k'arekî wî vekirî, li ber ç'avan bûye. T'u r'amanên wî yê bi dizî û veşartî nînbûne, û her tiştê ku di dilê wî da hebûye, ewî li ber hemûyan vekirî anye zimên: û ewî bir'yar dabûye, ku mafê dostan heye, şev û r'oj bik'evin bal wî û derên. Û ev jî, wek ku tê gotin, qencîya wî ya neqenc bûye" [30, r'û. 89 - 92].

Û, dibe ku tê bîra xwendevanên hêja, min wê demê (di xala 5. a beşê II ê vê gotarê da - http://www.amidakurd.net/qunciknivis/zerdeşt_p_êxember_gelo_em_her_tîştî_di_derbarê_wî_da_dizanin) di dawîya vî p'arç'eyê ji p'irtûka "Dîroka Ermenîstanê" ya Movsês Xorênat'sî da ev gotin nivîsîbûn: "Balk'êş e, ne? Ma, Îştûvêgû di t'evahîya dîroka mirovahîyê da çi ne serk'êşê r'amana wekhevîya sot'sîlî bûye?! Wek ku tê xuyan,

hema ev jî bûye sedema wê, ku mirovên nêzîk xiyamet li wî kirin, bûne hevkar û hevparên derbek'aran û bi wê yekê di dîroka Împêratorîya Medyayê da xala dawiyê danîn...

Ew, ku di serdema k'oledariyê da oleke weke zerdeştîyê, ya xwedîya ferz û asayên dilovanî, mirovî û dadwerîyê p'eyda bûye, dibe ku sur'eke dîroka mirovahîyê ye, ya ku divê hê bê r'avekirin û wat'edarkirin...

Dibe ku, ev yek dikaribû pêk bihata, ji ber ku Kavî Vîştaspayê p'adişahê Medyayê bi xwe piştovanî li Zerdeşt p'êxember û bîrûbawerîya wî kirye û paşê jî, ew bi xwe bûye yek ji bawermendên wê olê?...

* Wek beşê yekem ê vê gotarê ev jî di sêfî a bi r'ûsî hatye nivîsîn (<http://kurdpress.ru/?p=22623>) û peyra hatye wergerandin.

** ... Îro di weşanên cuda û çapemanîyê da bi şaşî navê ola gelê k'urd a kevnar – *êzdîtî* – wek *êzîdîtî* (*yêzîdîzm*), an *ola êzîd*, û navê bawermendên vê olê jî, wek *yên êzîdî* dinivîsîn.

Bi vê boneyê dive bê gotin, ku navê vê olê ne ku *ola êzîdî* ye, lê – *ola êzîdî* ye. Ev civaka net'ewî-olî bi xwe jî wek *êzdîtî*, an *êzdîxane* tê zanîn. Ji gelên cînar, ermenî jî *êzdîyan* r'a dibêjin *yêzdî*, lê yên dinê – *yêzîd*.

Divê bê gotin, ku t'u grêfterîyek di navbera navê ola k'urdan a kevnar *Êzdî* û navê *Sult'an Êzîd* da nîne. Navê ola *Êzdî* yek ji navên *Xwedê* ye. Di qewlek a ola *Êzdî* da tê gotin: “Hezar û yek navên *Xwedê* hene, *Êzdî* jî navekî *Xwedê* ye!”. Her navekî *Xwedê* tê r'avekirin: P'eyva *Êzdî* jî p'eyver'êza “*Yê ez dayî*” tê. Paşê, hê dereng, ev p'eyver'êz di axavtina zêndî da hey hatîye gotin û di wê da guhartin çê bûne, deng jê werîyane, gihîştine hev û ew bûye p'eyvekê. P'eyver'êza “*yê ez dayî*” bûye *Yêzdî*, ev jî ji hêla xwe va bûye *Êzdî* (*Êzdî* <*êzdayî*<*Yêzdayî*<*yê ez dayî*). Hê jî di nav gelek *êzdîyan* da ji *êzdîyan* r'a dibêjin *ezdayî*...

Lê *Yêzîd* bên-Maewî bên- Ebî- Sifyan benî –Omeya ji eşîra ereban a Qurêşîya ya li Mekkê, pismamê Mihemed P'êxember ê dûr e, yek ji Xelîfê (*Sult'an*) cîhana îslamê bûye.

Yezîd (an, wek *yên êzdî* wî nav dikin, *Sult'an Êzîd*) kur'ê Maewî bên Ebî – Şifyan e. Heya *Êzîd* (*Yezîd*) xelîfî di dest malbata P'êxember da bûye. Ji vê malbatê Elî xelîfê 4-em ê dawiyê bûye. Tê gotin, ku kuştina wî bi destê maewîyan çê bûye. Hesenê kur'ê Elî, tê jehirdadaykirin, ê dinê- Huseyn û hemû malbata wan, bi giştî 22 kes, di K'erbelayê da ji hêla *Êzîd* va tên kuştin. Û, bi vî awahî, dawî bi desthilatdarîya malbata P'êxember tê û pismamên wan ên dûr – maewîyan desthilatdarîyê hiltînin destê xwe. Û *Êzîd* dibe Xelîf (*Sult'an*).

Lê ew pîrs, k'a gelo bawerîya *Yêzîd* (*Sult'an Êzîd*) çawa anîne nava *ola êzdî*, hê bersîveke bi zanistî ya pêbawer ji bo wê nîne. Dibe ku ev bawerî dema r'êformên Şêx Adî anîbin nava *ola êzdî*, ji bo ku herç'ê *êzdiyên* ji t'evkujîyan firîtîne, bip'arêzin, an jî...? Dibe ku zaniest îro ne amade ye, ku bersîva vê û pîrsên dinê bide, lê mirov dikare bi bawer bibêje, ku hîç p'êwendîyek di navbera *ola êzdî* û navê *sult'an* (xelîf) *Êzîd* da nîne. *Êzdîtî* ola gelê k'urd a berî zerdeştîyê ye.

Têrmîn û navên bi vê olê r'a p'êwendîdar ên r'ast evin: *êzdîtî*, *ola êzdî*, *yên êzdî*, *ya êzdî*, *yê êzdî*.

(Ji gotara Ezîz ê Cewo ya “*Êzdîtî*”, r'ojsonameya «Свободный Курдистан»/“K'urdîstana azad”, sibat, 2013 – bi r'ûsî).

Wêje û ç'avkanî

1. Альберт Олмстед «История персидской империи», Москва, 2012//Albêrt Olmstêd, “*Dîroka Împêratorîya farsan*”, Moskova, 2012;

2. [Бойс М.](#) Зороастрийцы. Верования и обычаи, Москва, 1987/Boys M., “*Yên zerdeştî. Bîrûbawerî û t'ore*”, Moskova, 1987.

3. Большая советская энциклопедия, БСЭ, Москва, 1969 – 1978//Êntsiklopêdîya mezin a sovêtî, Moskova, 1969.

4. *Гаты Заратуитры*. Перевод с авестийского, вступительные статьи, комментарии и приложения И. М. Стеблин-Каменского, Санкт-Петербург, 2009//*Gatên Zardeşt*. Werger a ji zimanê avêstî, gotarên pêşekî, şîrove û pêvek ên Î. M. Stêblîn-Kamênskî, Sankt-Pêtêrbûrg, 2009.

5. *Геродот*, История//*Hêrodotos*, “*Dîrok*”.

6. *Дандамаев М. А.*, Месопотамия и Иран в VII-IV вв. до н.э. Социальные институты и идеология, СПб, 2009//*Dandamayêv M. A.*, “*Mêsopotaniya û Îran di dewrên VII – IV ên berî s. d. da*”, Sankt-Pêtêrbûrg, 2009.

7. Дорошенко Е. А., Зороастрийцы в Иране, М. 1982//Doroşênko Yê. A., “Zerdeştî di Îranê da”, Moskova, 1982.
8. Дьяконов И. М., История Мидии, М. – Л., 1956 // Dyakonov. Î. M. “Dîroka Medyayê”, Moskova –Lêningrad, 1956.
9. Желтова Е. В., Античная традиция о персидских магах, Санкт-Петербург, 2011//Jêltova Yê. V., “Kevneşorîya kevnar di derbarê mogên farsan da”, Sankt-Pêtêrbûrg, 2011.
10. Заратуштра – Пророк Единого Бога//“Zerdeşt – P’êxemberê Yek Xwedayî” – <http://www.zoroastrian.ru/node/281>
12. Заратуштра – пророк и праведник//Zerdeşt – p’êxember û hewarî – <http://nervana.name/teachers/zara.htm>
13. Ezîz ê Cewo, “Lê k’a, êdî r’astî li k’u ma?” – http://www.amidakurd.net/qunciknivis/l%C3%AA_k_a_%C3%AAAd%C3%AE_r_ast%C3%AE_li_k_u_ma
14. Ezîz ê Cewo, “Çima, divê yên êzdî bibin êzdî-softî, û êzdîtî bê t’unekirin û ji holê r’abe?” - http://www.amidakurd.net/qunciknivis/çima_divê_yên_êzdî_bibin_êzdî_softî_û_êzdîtî_bê_t_unekirin_û_ji_holê_r_abe ; û r’ojnameya “Pênûsa nû”, hejmar: 39 – 44 – <http://www.penusanu.com>
15. Ezîz ê Cewo, “Ezdazanê ermenî yê destpêka sedsala XX di derbarê êzdîyan û êzdîtiyê da” - http://www.amidakurd.net/qunciknivis/ezdazanê_ermenî_yê_destpêka_sedsala_xx_di_derbarê_êzdîyan_û_êzdîtiyê_da ; û r’ojnameya “Pênûsa nû”, hejmar: 51 – 52 – <http://www.penusanu.com>
16. Мирча Элиаде, «История веры и религиозных идей», том I, Москва, 2002// Mîrça Êlîadê, “Dîroka olan û hizra olî”, berga I, Moskova, 2002.
17. Мифы народов мира (Энциклопедия). Главный редактор Токарев С. А., 1980/Mîfên gelên cîhanê (Êntsîklopêdî). Êdîtorê sereke Tokarêv S. A., 1980.
18. Опарин А.А., Всемирная история и пророчества Библии, Харьков, 1997//Oparîn A. A., “Dîroka hemcîhanî û gotinên pêxemberane yên Êncîlê”, Xarkov, 1997.
19. Ричард Фрай, Наследие Ирана, Москва, 1972//R’îçard Fr’ay, “Mîrasa Îranê”, Moskova, 1972.
20. Рыжов К. В., Все монархи мира. Древний Восток. М., 2001//R’îjov K. V., “Nemû qralên cîhanê. R’ojhilata kevnar”, Moskova, 2001.
21. Соколов С. Н., Авестийский язык, Москва, 1961//Sokolov S. N., “Zimanê avêstî”, Moskova, 1961.
22. Соколов С. Н., Язык Авесты, Ленинград, 1984//Sokolov S. N., “Zimanê Avêstayê”, Moskova, 1964.
23. Страбон, География, XI книга, Москва, 1964//Strabon, “Erdnîgarî”, p’irtûka XI, Moskova, 1964.
24. Тиханович Ю.Н., Козленко А.В. 350 великих. Краткое жизнеописание правителей и полководцев древности. Древний Восток; Древняя Греция; Древний Рим. Минск, 2005//Tîxanovîç Yû., N., Kozlênko A. V., “350 kesên gewre. Bi kurtebînî di derbarê jiyana desthilatdar û serekfermandarên cîhana kevnar da. R’ojhilata kevnar; Yewnanistana kevnar; R’oma ya kevnar”, Mînsk, 2005.
25. Успенская А., Зороастризм за 90 минут, СПб, 2006//Ûspênskaya A., “Di derbarê Zerdeştîyê da – di navbera 90 deqeyan da”, Sankt-Pêtêrbûrg, 2006.
26. Эндрю Коллинз, Падшие ангели, Москва, 2008//Êndryû K’ollînz, “Firêştêyên ji jorda hafî”, Moskova, 2008 (wergera r’ûsî ya p’irtûka Andrew Collins, “From The Ashes of Angels”).
27. Энциклопедический Словарь Ф.А.Брокгауза и И.А.Ефрона, СПб, 1890 – 1907 //Ferhenga êntsîklopêdî ya Brokhaûz û Yêfron, Sankt-Pêtêrbûrg, 1890 – 1907.
28. Ekrem Cemîl Paşa, Dîroka Kurdistan bi kurtebirî, Bruksel, 1995.

29. □□□□□□□□ □. □., «□□□□ □□□□□□□□□□», □□□□□□, 1959//
Maxmûdov N. X., “Gelê k’urd”, Yêrêvan, 1959.
30. □□□□□□ □□□□□□□□, □□□□□ □□□□□□□□□□□□, □□□□□□, 1991//
 Movsês Xorênatsî, “Dîroka Ermenîstanê”, Weşangeha “Hayastan”, 1990; têbînîyên r’ûsî
 ji weşana wê ya rûsî: *Мовсес Хоренаци*, «История Армении», Издательство
 «Айастан», 1990.
31. □□□□ □□□□□□□□ □□□-□□□□□□□□□□□□, «□□□□□ □□□□□□□□□□»,
 □□□□□□□□, 1910// *Sion Vardapêt Têr-Manvêlyan*, “Kurmancên yêzîdî”, Axaltsxa, 1910.
32. □□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ (□□□□
 □□□□□ □□□□□□□□□□), □□□□□ □□□□□□□□, □□□□□□□□, 1969 – 1980//*Ferhenga*
êtîmolojî ya ermenîya îroyîn (Înstîtûta zimên a Akadêmêya zanistê ya Ermenîstanê), bi
 çar bergan, Yêrêvan, 1969 – 1980.
33. □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□, □□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□
 □□□□□□□□, □□□□□□□□, □□□□□□ □□□□□□□□ – 1976//Ê. B., Axayan, “*Ferhenga*
êtîmolojî ya bingehên ermenîya îroyîn”, bi 2 bergan, Yêrêvan, 1976.
34. □□□□□□□□ □□., □□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□, □□□□□□ □□,
 □□□□□□□□ – 1979//*Aç’ar’yan Hr.*, *Ferhenga êtîmolêgî ya binaxeyên zimanê ermenî*,
 berga 4em, Yêrêvan – 1979
35. □□□□□□□□ □□., □□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□, □ □□□□□□□, □□□□□□□□,
 1940 □□// *Aç’ar’yan Hr.*, “Dîroka zimanê ermenî”, berga I, Yêrêvan, 1940.

Ezîz ê Cewo
Berfanbar, 2016, bajarê Pyatîgorsk/R’ûsîya
